

SONJA KOSUNEN

**KORKEAKOULU-
HAKU, RAHAT JA
VALMENNUKSEN
HENKI**

Korkeakouluihin hakeutuminen ja siihen liittyvä reformi on ollut kahvipöytäkeskustelujen kuuma aihe jo joitain vuosia. Tutkimuksen puolella teeman monimutkaisuuteen on yhtä hyvin herätty jo aikaa sitten, mutta julkaistuja tuloksia odotellaan osin edelleen.

”Yksityistyminen ja korkeakoulutukseen pyrkiminen: ohjausvälineet, yksityinen pääoma ja tasa-arvo korkeakoulutukseen hakeutumisessa” (englanniksi *Privatisation and Access to Higher Education: guidance devices, private capital and equity in admission to higher education* (PAHE)) on Koneen säätiön rahoittama tutkimushanke, jossa tutkimme korkeakouluihin hakeutumista.

TÄSSÄ HELSINGIN JA TURUN YLIOPISTOJEN

yhteistyönä toteutettavassa hankkeessa tarkastellaan sitä, miltä hakeutuminen näyttää ja tuntuu, millaisiksi omat mahdollisuudet ja mahdolltomuudet mielletään ja millaisen valinnan maiseman suomalaisen korkeakoulukenttä avaa toisen asteen opiskelijoille ja muille hakijoille.

Valinnan maisemalla (orig. *landscape of choice*, Bowe, Gewirtz & Ball 1994) tarkoitetaan paitsi konkreettisen koulutustarjonnan, myös sitä itselle sopiviksi ja mahdollisiksi miellettyjen vaihtoehtojen valikkoa, joka kullekin hakijalle näyttäytyy. Mitkä opiskeluvaihtoehdot ovat minulle mahdollisia, minne minä hakisin opiskelemaan ja minne ehkä pääsisin? Valinnan maisemassa näkyvät siten se, mitä instituutioita ja niiden pääaineita on valittavissa, ja se, millaisiksi hakija itse mieltää omat voimavaransa suhteessa sisäänpääsykriteereihin ja opiskelijaelämään sopeutumiseen. Kansainväliseen ja kotimaiseen koulutusvalintoja koskevaan tutkimuskirjallisuuteen nojaten on syytä olettaa, että tämä on ainakin osittain yhteiskuntaluokkaan ja sosioekonomisiin eroihin liittyvä kysymys myös Suomessa, vaikka korkeakouluihin hakeminen onkin Suomessa käytännössä mahdollista ylipäänsä laajemmalle joukolle kuin monissa muissa maissa.

Korkeakouluhaun reformi on silti jo nyt muokannut, tai suorastaan ruopannut, tätä maisemaa. Se, millaiseksi näkymä instituutioiden tarjonnan ja sisäänpääsykriteeristön osalta muotoutuu, jää nähtäväksi ja luultavasti elää vuodesta toiseen, sillä korkeakoulut itse päättävät sisäänottokriteereistään. Toisaalta se, miten kunkin hakijan omat kiinnostuksenkohteet ja mahdollisuudet hakea opiskelupaikkaa suhteutuvat valittavissa oleviin koulutuksiin, on keskeinen kysymys pohdittaessa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja koulutuksellisen tasa-arvon kysymyksiä. Näiden kahden teeman yhdistelmä

tekee korkeakouluun hakeutumisesta monimutkaisien, mutta kiinnostavan tutkimuskohteen.

Hankkeessamme on nojattu Hannan Norin väitöskirjan (2011) havaintoon siitä, miten hyväosaisista perheistä tulevat kaupunkilaisnuoret ovat yliedustettuina yliopistoihin sisään päässeiden joukossa. Meitä kiinnostavia kysymyksiä ovat, miksi ja miten tämä tapahtuu. Valintaa välittäviä mekanismeja voidaan kartoittaa esimerkiksi klassisen kasvatussosiologian koulutuksen periytyvyyttä ruotivasta kirjallisuudesta, koulutuksen maantieteen vaikutuksista sekä taloudellisen pääoman roolista. Tavoitteena on valottaa sitä, mitä suomalaisessa korkeakouluun hakeutumisen prosessissa itse asiassa tapahtuu hakijan näkökulmasta, miten oletetusti yhdenvertaiset mahdollisuudet toteutuvat ja kuka jää ulos. Näihin mekanismeihin ja ohjausjärjestelmiin liittyvä tutkimustieto tulisi toivottavasti siten myös koulutuksen järjestämisestä päätävän hallintokoneiston tietoon ja toivottavasti sittemmin käyttöön.

KOULUTUSKULUTTAJUUS JA EPÄVARMUUDEN TILA

Tutkimushankkeessamme on haastateltu lukiolaisia, lääketieteen ja oikeustieteen valmennuskursseja käyviä hakijoita, valmennuskurssijärjestäjiä, pääsykoekirjakustannuksessa toimivia tahoja, eri korkeakoulujen edustajia ja valtiotason toimijoita. Lisäksi olemme keränneet kahdelta vuodelta laajan, valmennuskurssitoimintaa käsittelevän markkina-aineiston, jota on tarkasteltu oppiaineittain hintaa ja ajankäyttöä eritellen sekä koulutuksen maantieteen näkökulmasta. Viimeisin aineistomme käsittää kansallisesti kattavan korkeakouluopiskelijoiden opiskelijakyselyn. Seuraavassa käsittelemme tutkimushankkeen tähänastisia tuloksia.

Valmennuskursseille näyttää aiemman pää-

sykoejärjestelmän aikana syntyneen voimakas rooli ainakin mielikuvissa ja puheissa. Valmennuskurssitoimijoiden puhetta tarkastelevassa artikkelissamme (Kosunen & Haltia 2018) havaitsimme, että valmennuskurssit haluttiin mieltää tueksi osana korkeakouluhakua, joka on hakijoiden itsensä kannalta epävarmuuden aikaa: mistä voisi tietää, onko itse parempi vai huonompi osaamisessaan kuin kilpakumppanit?

Yksi havaituista puhetavoista käsittelee valmennuskursseille osallistumista tukidiskurssin kautta. Puheessa nostettiin esille sitä, miten pääosin maksullisuuden perustuva pääsykokeisiin valmentava opetus valmennuskurssilla toimii itse asiassa tukena niille hakijoille, joiden lähtökohdat kokeessa pärjäämiseen ovat joitain muita hakijoita heikommat. Tällä tarkoitettiin yleensä koulumenestystä tai aiempia opintoja. Kurssilla on esimerkiksi kerrattu ja laajennettu lukiossa opitun matematiikan osaamista, käyty läpi aiempien vuosien pääsykoekysymyksiä ja niiden mallivastauksia sekä opeteltu kunkin pääaineen pääsykokeen oletetusti vaatimaa vastaustekniikkaa. Tämä puhetapa nostaakin esiin valmennustoiminnan kaksijakoisuuden: yhtäältä ne voivat toimia akateemisena tukena niille, jotka eivät tätä tukea kotoa saa, ja toisaalta kasvattaa joidenkin hakijoiden kaulaa toisiin nähden entisestään.

Periaatteessa kurssit voisivat kompensoida hakijan taustaan liittyviä eroja pääsykokeeseen valmistautumisessa. Toisaalta hakijoiden haastattelututkimuksessa havaittiin tämän puhettavan rinnalla (Kosunen, Ahtiainen & Töyrylä 2018), että valmennuskurssille osallistuminen vaatii kurssin hinnasta ja kestosta riippuen laajoja taloudellisia resursseja. Näin ollen on syytä olettaa, että kurssille osallistumisen kustannukset yhdessä kurssin mielletyn ”pakollisuuden” kanssa voisivat rajoittaa joidenkin mahdollisten hakijoiden

hakeutumista. Onko kaikilla halukkailla todella varaa osallistua ja hakea tällaista tukea?

Kurssijärjestäjät totesivat, että kyseessä on toki myös voittoa tavoitteleva bisnes. Analyysimme mukaan bisnes nimenomaisesti ammentaa tähän koulutustasojen nivelkohtaan rakentuvasta epävarmuuden tilasta. Samanaikaisesti koulutuksesta puhutaan ”investointina” ja ”sijoituksena” tulevaisuuteen ja valmennuskurssista tavallaan ”sijoituksena” tähän ”sijoitukseen”. Yhtä hyvin kurssit vertautuivat puheissa muihin kulutushyödykkeisiin, kuten etelänlomiin, käsilaukkuihin, personal trainereihin ja autoihin.

Kiinnostavaa tässä on se, että suomalaisessa koulutuskeskustelussa tällä tavoin markkinoinnut puhe tuntuu uudelta. Koulutus muodostuu näin puheissa kulutukseksi, ja onkin syytä kysyä, onko tämä se kohta suomalaisessa koulutuskentässä, jossa on kyse koulutuskulutajuudesta. Perinteisesti sija tämän tyyppiselle kulutuspuheelle on ollut vähäinen, mutta samanaikaisesti keskustelu koulutusviennistä tuo tälle toisen foorumin. Lisäksi korkeakouluhakuuudistus muovaa valmennuksen tarvetta.

Aiemmin laajamittaisesta pääsykokeisiin valmentavasta kurssikentästä siirryttäneen enenevässä määrin erilaisten abikurssien suuntaan, mikäli korkeakoulut onnistuvat muovaamaan pääsykokeensa suuntaan, jossa pitkä valmistautuminen ja näin ollen siihen liittyvä valmennuskurssi tulevat tarpeettomiksi. On syytä olettaa, että myös valmennusbisnes seurailee näitä askelmerkkejä.

Hakeutuminen korkea-asteelle muodostui epävarmuuden tilaksi ja ajaksi. Tässä epävarmuuden tilassa oman paikan löytäminen ja toisiin hakijoihin vertaaminen ja vertautuminen vaikutti tärkeältä mutta myös hankalalta. Mikä määrä valmistautumista pääsykokeisiin riittää? Yhtä hyvin kuin kävi ilmi kurssilaisten haastatte-

luissa (Ahtiainen 2017; Töyrylä 2017; Kosunen, Ahtiainen & Töyrylä 2018), kurssijärjestäjien puheessa syntyi mielikuva kolmenlaisista kuvitelluista hakijoista, joiden joukkoon hakijan tuli itsensä sijoittaa.

Yhtäältä puhuttiin niistä ”neroista”, jotka opivat kaiken yhdessä räpäyksessä eivätkä siksi tarvitse kurssitusta päästäkseen haluamaansa opinahjoon. Tämä oletetuista neroista puhuminen oli monella tapaa kiinnostavaa, sillä se synnytti mielikuviin oletetun, ylivoimaisen kilpakumppanin opiskelupaikasta kiasatessa ja itse asiassa tähän ajatukseen tuntui niveltävän paljon siitä kilpailullisuudesta, joka hakeutumistilanteeseen liittyy.

Toisaalta puheissa esiintyi epämotivoitunut ”luuserihakija”, joka ei pääse sisään, koska ei ole riittävän taitava ja motivoitunut lukeakseen riittävästi tai vastatakseen kysymyksiin asiaankuuluvalla tyllillä. Tämän hakijan piirteistöön lisättiin, että tällaiset hakijat eivät yleensä tule mielikuvan mukaan valmennuskurssille. Kolmas hakijatyyppe oli mielikuvissa motivoitunut ja ahkera, mutta ei ”nero”, ja siksi hyötyisi valmennuksesta ennen pääsykoetta. ”Neron” ja ”luuserin” roolit olivat vaikeasti omaksuttavissa, joten moni hakija järkeili sittemmin haastatteluissa, että valmennuskurssista voisi olla itselle hyötyä.

Näin näiden mielikuvien välistä löytyi siis markkinarakoa valmennukselle, joka näin ollen puhettavan mukaan rakentui ”tarpeelliseksi”. Epäselväksi jäi, keitä nämä ”nerot” todellisuudessa olisivat, kun lukioidensa priimuksetkin usein ilmoittautuivat kilpailutujen alojen kurseille.

Tutkimuksellisesti mainittakoon, että Suomen kontekstissa valmennuksen todellisesta hyödyllisyydestä ei ole itse asiassa tietävästi näyttöä, vaikka joillain aloilla iso osa valmennuskurssin käyneistä läpäiseekin pääsykokeen.

Kyselyssämme valtaosa kurssin käyneistä ja opiskelupaikan saaneista toki ilmoittikin kursista olleen jonkinlaista hyötyä, mutta todellisen hyödyllisyyden tutkiminen on hankalaa.

Lisäksi todennäköinen muutos kohti abikurssipainotteisempaa valmennuskenttää hankaloittaa tämän analysoimista entisestään. Parhaassa asemassa tämän arvioimiseksi käytännössä lienevätkin jatkossa lukiodien opettajat, mikäli valmennuskurssitoiminta laajenee nykyistä hienojakoisemmaksi ja toteutuu jo lukiokaikana.

RAHA JA ERONTEOT

Kuten aiemmin esitin, valmennuskurssien yhteydessä on hyvä miettiä ilmiön kaksipuoleisuutta: kuinka valmennus toimii tukena niille, jotka eivät kodin perintönä ole saaneet esimerkiksi tietoa siitä, minkälaisia kysymyksiä lääketieteen pääsykokeessa tavataan esittää (tai tavattiin vuosikymmeniä sitten) tai miten lääketieteen kentällä yleisesti puhutaan ilmiöistä. Tällöin kurssi toimii kompensationsa samaan pääsykokeeseen asteleville ei-akateemisesta taustasta tuleville hakijoille. Toisaalta se toimii yhtä hyvin tukena myös niille, joilla tämä kulttuurinen pääoma on. Näin ollen hyvä kysymys on, tuottaako vai tasoittaako lisäkurssitus itse asiassa eroja, ja jos tasoittaa, keiden välillä? Jääkö joku kokonaan ulkopuolelle, mikäli ei osallistu valmennukseen?

Se, mikä analyyseissämme on näkynyt, on yksityisen rahan rooli erityisesti sidottuna valmennuskurssille osallistumiseen. Kyse ei ole ainoastaan kurssimaksuista, jotka joillain kursseilla ylittävät 6000 euroa (Kosunen, Haltia & Jokila 2015), vaan lisäksi oheiskustannuksista. Valmennus on tutkintoon johtamatonta piilokoulutusta (*shadow education*; ks. Kosunen & Haltia 2018), jota varten ei voi saada opintotu-

kea, vaan eläminen on voitava kustantaa toisin. Osan kursseista kesto käsitti melkein koko lukuvuoden ja vaati intensiivistä läsnäoloa lähiopetuksessa.

Koska lähiopetusta järjestetään vain kauspungeissa, tässä kohtaa valmennuskurssien ja abikurssien osalta on syytä pohtia myös koulutuksen maantiedettä: vastaako etäopetuksena järjestettävä valmennus lähiopetuksena tarjottavaa opetusta, vai muodostuuko tästä uudenlainen kysymyksenasettelu myös koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta? Ovatko kaupunkilaiset hakijat otollisemmassa asemassa?

Hakijahaastatteluissamme oli selvää, että taloudellisten kysymysten ratkaisuun oli kehitelty luoviakin ratkaisuja erityisesti, mikäli lähiopetukseen osallistuminen oli toiveissa ja edellytti muuttamista kaupunkiin. Yhtä hyvin oli havaittavissa, että ilman riittäviä taloudellisia resursseja esimerkiksi yhdeksän kuukauden mittaiselle kurssille osallistuminen ei ylipäänsä onnistuisi. Usein kyse oli lapsuudenperheestä saadusta sosiaalisesta ja taloudellisesta tuesta. Logiikan mukaisesti hakijat pohtivat sitä, voisivatko mielestään hakea ollenkaan, ts. positioitua kilpailukykyiseksi hakijaksi valinnan maisemassa, mikäli eivät voisi kurssittautua.

Näin ollen on syytä olettaa, että ne hakijat, jotka jakavat tämän maiseman mutta joilla ei ole varaa osallistua kurssille, ovat saattaneet sulkea itse itsensä ulos, eli jättää kokonaan hakematta kilpailuimmille aloille (kirjallisuudessa *voluntary self-exclusion*). Ja tämä on tasa-arvokysymys, joka itse korkeakoulun koulutusohjelman maksuttomuudesta huolimatta liittyy rahaan.

LOPUKSI

Valmennuskurssiproblematiikkaa ratkomaan korkeakouluhaku-uudistuksessa pyrittiin suitsi-

maan valmennuskurssitoiminnan mielekkyyttä vähentämällä pitkää valmistautumista vaativien pääsykokeiden roolia. Itse epävarmuuden tila ei silti suinkaan ole kadonnut sisällöllisesti mitenkään, vaan se on vain vaihtanut paikkaa. Siksi nämä tutkimustulokset säilyttävät relevanssin, vaikka viimeisimpien vuosien korkeakouluhaun syvempiä analyyseja tasa-arvokulmasta tarkastellen odotetaan vielä.

Kun ylioppilastutkinnon painoarvo valinnan kriteerinä lisääntyy, huolimatta vaihtoehtoisista reiteistä yliopistoon, tärkeiden koulutuspolkuun vaikuttavien ratkaisujen paikka valuu systeemisissä aiemmaksi. Tällöin on syytä olettaa, että perhetaustan vaikutus korostuu, mikäli piilokoulutusjärjestelmä alkaa värittää lukiolaisten iltatouhuja entistä enemmän.

Eronteot koulutuksessa täytyy tehdä jossakin, mikäli korkeakoulujen opiskelupaikkoja on rajoitetusti, mutta mahdollisten abikurssien eneneminen ja niiden käymisen juurtuminen osaksi "tavallista" lukiolaisuutta on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymys. Lukiolaiset ovat nuoria aikuisiakin enemmän riippuvaisia muiden, usein kodin, taloudellisista resursseista. Muun muassa tämän ilmiön laajuutta ja vaikuttavuutta sekä tämän hetken lukiolaisille avautuvaa valinnan maisemaa selvittääksemme hankkeemme on jo suunnannut lukioihin etnografiseen, osallistuvaan havainnointiin perustuvaan kenttätööhön. Sen työn tuloksia on odotettavissa muutaman tulevan vuoden kuluessa.

LÄHTEET

Ahtiainen, H. (2017). Valmennuskurssit ja koulutusmahdollisuuksien rakentuminen lääketieteen opintoihin hakeutuvien puheessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Bowe, R., Gewirtz, S., & Ball, S. J. (1994). Captured by the discourse? Issues and concerns in researching 'parental choice'. *British Journal of Sociology of Education*, 15(1), 63-78.

Kosunen, S. (2018). Access to higher education in Finland: emerging processes of hidden privatization. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 4(2), 67-77.

Kosunen, S. & Haltia, N. (2018) Valmennuskurssit ja koulutuskuluttauus: tutkimus kurssijärjestäjien puhetoivoista. *Sosiologia*.

Kosunen, S., Ahtiainen, H., & Töyrylä, M. (2018). Preparatory course market and access to higher education in Finland. Pocketful or pockets full on money needed? In A. Tarabini & N. Ingram (eds.) *Educational, Choices and Aspirations in Europe: systemic, institutional and systemic challenges*, London: Routledge.

Kosunen, S., Haltia, N. & Jokila, S. 2015. Valmennuskurssit ja mahdollisuuksien tasa-arvo yliopistokoulutukseen hakeutumisessa. *Kasvatus* 48(4), 334-348.

Nori, H. (2011). Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. Turku: Turun yliopisto.

Töyrylä, M. (2017). Diskurssianalyttinen tutkimus oikeustieteen opintoihin hakemisen kilpailusta ja hakijoiden valmennuskurssille osallistumisesta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

KUKA

SONJA KOSUNEN

apulaisprofessori,

dosentti

Kasvatustieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopisto